

OILA MUHITINING MUVAFFAQIYATGA INTILISH MOTIVATSIYASIGA TA'SIRI

N.Sh. Ruzmatova

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

“Psixologiya” kafedrası o'qituvchisi

Bugungi kun zamonaviy jamiyatda oila tarbiya institut sifatida o'zining samarali roli va vazifalarini amalga oshirib kelmoqda. Shunday vazifa va funksiyalaridan biri bu kelajagimiz davomchilari bo'lgan yosh avlodni har tomonlama tarbiyalashdir. Ma'lumki, oila inson bolalik davrining ilk kunlaridan boshlab nimani qo'lga kiritgan, egallagan bo'lsa uni butun hayoti davomida saqlaydi. Shu bois, oilaning bola tarbiyasidagi ijobiy jihatlari ko'p bo'lib, u sevgi va g'amxo'rlikda yaqqol ifodalanadi. Ta'kidlash joizki, bola hayotida ota-onaning obro'si, tarbiya uslublarining ta'sirchanligi muhim hisoblanadi. Ayniqsa, oila shaxs kamolotini belgilab beruvchi birlamchi omillardan sanaladi. Ma'lumki, oilada ota-ona tomonidan tarbiya uslublarini to'g'ri va oqilona tanlay olish ularni kelajakdagi kamolotini ta'minlab beradi. Ayrim o'rinlarda oilada ota-ona munosabatlarini to'g'ri yo'lga qo'yilmaganligi bola shaxsini shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, ko'pgina fanlar doirasida oila, oilaviy tarbiya va oila muhitida bola shaxsini tarbiyalash masalasiga katta e'tibor beriladi. Bundan ko'rinadiki, oilaning maqsadli, funktsional va mazmunli roli mamlakat, jamiyat va shaxs uchun ko'p qirrali ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. Ayniqsa, oila xususida fikr yuritilganda oilaviy munosabatlar, oilaviy tarbiya uslublari, ota-ona va bola munosabatlarining o'ziga xos jihatlari e'tibor qaratish lozim. Shunga muvofiq ravishda adabiyotlarda oilaviy munosabatlarning 4 ta turi ajratib ko'rsatiladi.

Birinchisi, psixofiziologik – biologik qarindoshlik va jinsiy qoniqish munosabatlarini o'z ichiga oladi. Ikkinchisi, psixologik – oila a'zolari o'rtasidagi o'zaro ishonch, ochiqlik, samimiylik, ma'naviy va hissiy yordam, bir-birlariga nisbatan g'amxo'rlik qilishni nazarda tutadi. Uchinchisi, ijtimoiy – oiladagi moddiy qaramlik, oilaviy rollarni taqsimlanishi, shuningdek, jamiyatdagi ustuvor munosabatlarga bo'ysunishi, hokimiyatga intilish, yetakchilik kabilarni o'z ichiga oladi. To'rtinchisi, madaniy – bu oila yuzaga kelgan va mavjud bo'lgan madaniy shart-sharoitlarda rivojlangan urf-odatlar, an'analar bilan bog'liq o'ziga xos turdagi oilaviy munosabatlar. Yuqoridagi murakkab bog'lanishlar tizimi oilaviy tarbiyada yaqqol ko'zga tashlanadi. Shuning bilan birga oilada bolalarni tarbiyalashdagi buzilishlarning asosiy sababalari ota-onalik funktsiya, vazifalarini to'g'ri yo'lga qo'yilmasligi, o'zaro munosabatlarida axloq me'yorlariga muntazam rioya qilmaslik, o'zaro hurmat, himoya, psixologik yordam, g'amxo'rlik va e'tiborning yetishmasligi bilan belgilanadi. Bugungi kunda xorijiy ilmiy adabiyotlarda inson tarbiyasining birinchi sub'ekti oila bo'lib, u shaxs shakllanishida yetakchi o'rin tutadi degan fikrlar mavjud. Shu bois, oilada bolaning barcha asosiy fazilatlari tarkib topadi hamda

uning dunyoqarashi, e'tiqodi, atrofdagi dunyoga, mehnatga, boshqa odamlarga va o'ziga nisbatan munosabatlar tizimi shakllanadi. Bunda ko'rinadiki, oila bola hayotini biologik jihatdan ta'minlab qolmasdan balki, ijtimoiy kamolotini belgilab beruvchi maskandir. Shu nuqtai nazardan olganda, oilaning farzand tarbiyasidagi roli muhim ekanligini e'tiborga olsak, u farzand shaxsida deviant xulq-atvorini (to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita) rivojlanishiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Bu esa o'z navbatida oiladagi o'zaro munosabatlar negizida shaxsga ta'sir qiluvchi turli xil og'ishlar mavjudligi kuzatiladi.

Talabalarda muvaffaqiyatga erishish motivining qay darajada yuqori ekanligi, muvaffaqiyatga erishish motivining yuqori bo'lishiga ta'sir etuvchi omillarni, xususan oilaning ushbu motivatsiyaning shakllanishiga va rivojlanishiga ta'sirini o'rganish dolzarb muammo hisoblanadi. Shu xususda, muvaffaqiyatga erishish motivi tushunchasiga to'xtalib o'tsak.

Sh.K. Amerjanova so'zlariga ko'ra, "Bugungi kunda insonning muvaffaqiyati har bir inson hayoti samaradorligining asosiy ko'rsatkichlaridan biridir, va shuningdek, bu har bir ta'lim tashkilotining (maktab, kollej, universitet) ko'rsatkichidir "

"Motivatsiya motivlarga asoslanadi, bunda biz shaxsni harakatga va vazifalarni qilishga majburlovchi aniq motivlarni, rag'batlarni tushunamiz", - deydi olimlar R.S. Tkach va E.N. Tkach.

Talabalarning motivatsiyasi - bu ularni bilimga undash jarayonlari, usullari va vositalari, faoliyati, ta'lim mazmunini faol rivojlantirish. Mualliflarning fikricha, motivlar hissiyotlar va intilishlar, qiziqishlar va ehtiyojlar, ideallar va munosabatlar to'plamida harakat qilishi mumkin.

K.Y. Gorbunova, T.M. Maslova - muvaffaqiyatga erishish motivatsiyasi insonning turli faoliyat va muloqotda yuqori natijalarga erishish istagi va muvaffaqiyatsizliklardan qochish, uning faoliyati va muloqotini baholash bilan bog'liq hayotiy vaziyatlarda muvaffaqiyatsizlikka yo'l qo'ymaslik uchun doimiy istagi sifatida ko'rib chiqadi.

E.A. Lejnevaning fikriga ko'ra, muvaffaqiyatga erishish uchun motivatsiyani rivojlantirish zarurligini asoslaydi, bu shaxsning professional strategiyasini shakllantirishga ta'sir qiladi.

R.G. Zvereva - shaxsning raqobatbardoshligi maqsadlar va qadriyat yo'nalishlarining ravshanligi, mehnatga ijodiy munosabat, uzluksiz o'z-o'zini rivojlantirishga intilish va boshqalar kabi fazilatlarning sintezini tavsiflaydi. Muallifning fikricha, muvaffaqiyatga erishish motivatsiyasi harakatlantiruvchi va o'smir shaxsining raqobatbardoshligini rivojlantirish omilidir.

Butun dunyoda inson hayotining turli sohalarida - siyosiy, iqtisodiy, madaniy, kasbiy va boshqa jadal rivojlanayotgan o'zgarishlar sharoitida oila inson hayotidagi nisbatan o'zgaragan rolini saqlab qolgan yagona institut bo'lib qolmoqda.

Oila tarbiyasini muvaffaqiyat motivatsiyasini rivojlantirishning asosiy ijtimoiy omillaridan biri sifatida hisobga olgan holda, chet ellik tadqiqotchilar eksperimental tadqiqot uchun quyidagi ko'rsatkichlarni aniqladilar:

- 1) boladan mustaqillik kutilayotgan yosh;
- 2) muvaffaqiyatga erishish uchun ijobiy mustahkamlanish darajasi;
- 3) ota-onalarning bolaning yutuqlariga nisbatan talabchanlik darajasi.

Ushbu tadqiqotlar natijalari uslubiy yondashuvlar, tadqiqot maqsadlari va sub'ektlarning yoshidagi farqlar tufayli ko'pincha qarama-qarshidir.

Bizning fikrimizcha, ushbu muammoni o'rganayotganda, bola tarbiyalanadigan butun oila muhitini hisobga olish kerak, chunki har xil turdagi ota-ona munosabatlariga ega bo'lgan oilalarda bir xil ta'sirlar qarama-qarshi bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, oila bolaning boshlang'ich, birinchi va boshida yagona referent guruhi bo'lib, maktab ta'limi bosqichida ijtimoiylashuv instituti sifatida muhim rol o'ynashda davom etmoqda.

Referentlik oilaviy munosabatlar va qadriyatlarni bola uchun shaxsan ahamiyatli qiladi, ularning o'zlashtirilishini ta'minlaydi. Bolaning yutuqlari va ularning bolalik davrida hissiy jihatdan mustahkamlanishi o'rtasidagi ta'sirchan munosabatlarni shakllantirishda ona muhim rol o'ynaydi, bu esa ona ta'limining xususiyatlarini va uning bolaning muvaffaqiyati xususiyatlariga ta'sirini o'rganishni talab qildadi. D. McKlelland motivatsiyaning shakllanishiga hissa qo'shgan eng muhim shaxs ona ekanligini tasdiqladi. U kerakli xatti-harakatni mukofotlar bilan mustahkamlaydi va nomaqbul xatti-harakatlarni jazo bilan yo'q qiladi. Aynan u muvaffaqiyatga erishilgan vaziyatni muvaffaqiyatli yoki muvaffaqiyatsiz hal qilgandan so'ng, bolada "affektiv o'zgarish" yoki "kutish gradientining moyilligi" paydo bo'lishiga olib keladi.

Shunday ekan, farzandlarimizning kelajakda yuqori cho'qqilarni egallashlari, o'z sohasining yetuk mutaxassisi bo'lib yetishishlari, jamiyatda o'z o'rniga ega muvaffaqiyatli inson sifatida shakllanishlari uchun oila muhitining ijobiy bo'lishi muhim ahamiyat kasb etar ekan.